

ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ НАУК

УДК 321.02

ЗАКони ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Анна Світа

*Львівський національний університет імені Івана Франка
Філософський факультет, кафедра теорії та історії політичної науки
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна
e-mail: dfilos@franko.lviv.ua*

У статті розкрито суть і специфіку законів політики і законів, на основі яких вибудовуються, функціонують ті чи інші державні структури. Доведено, що їх знання і використання у політичному житті уможливорює оптимізацію керівництва різноманітними політичними процесами. Наголошується, що будь-який закон, зокрема природний, рідко буває цілком вичерпним та однозначним, він завжди приблизний, включає велику кількість різних внутрішньо та зовнішньо суперечливих тенденцій. Це надто стосується законів політології, оскільки на їх дію справляє вплив велика кількість різноманітних, зокрема випадкових, факторів як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру.

Ключові слова: політика, мета і засоби в політиці, тенденція, закономірність, закон, закони політики, закони структури, закони функціонування, закони розвитку, «індивідуальні» закони.

Важливою методологічною засадою політичної науки є питання про закони політичної науки. Однак ця проблема майже не розроблена і практично не висвітлена в підручниках. Як відомо, будь-яка система знань стає наукою лише тоді, коли вона починає осмислювати закони, тенденції тієї галузі природи чи суспільства, які є предметом її вивчення. Відтак завдання політології полягає у розкритті законів політики, внутрішньої логіки її розвитку, розкриття зв'язків з іншими сферами людського буття – економічною, соціальною, духовною.

У політичному процесі постійно поєднуються випадкове і необхідне (закономірне). Інтелектуально-пошукова сутність політичного знання полягає у виявленні закономірного. Правильною буде така схема його прояву: тенденція, закономірність – закон. Тенденція визначає основний напрям, спрямованість розвитку явища чи процесу; в закономірності відображається регулярність прояву істотного в цьому процесі. Закон відображає відносини між політичними сутностями та міру сталості й повторюваності явища. У ньому виражається істотний, усталений, необхідний тип зв'язку між політичними явищами у формі події, події-діяльності чи в інституційній формі.

Отже, закон – це категорія, що дає змогу фіксувати єдність таких суперечних сторін буття, як повторюваність, стійкість, регулярність, істотність, упорядкованість,

загальність. Категорія закону формувалась у контексті уявлень про організуючі функції людини, держави, юридичних норм.

Люди самі не створюють законів соціально-політичного розвитку, а лише обмежують або ж розширюють сферу їх дії відповідно до своїх потреб та інтересів, оскільки закони існують об'єктивно, незалежно від свідомості людей як відтворення необхідних, істотних, внутрішніх відносин між властивостями речей або різних тенденцій розвитку. Відтак закон - це відображення встановленого порядку й динаміки речей, який протистоїть хаосу [6, с.220].

Закони політології виражають суть політичних явищ та суттєвий, необхідний, об'єктивний і регулярний зв'язок між ними. У літературі розрізняють закони політики і закони, на основі яких вибудовуються, функціонують ті чи інші державні структури. Політика, враховуючи випадковість і непередбачуваність, має завданням спрямовувати перебіг подій у бік раціональності, забезпечивши дію суб'єкта відповідно до об'єктивних законів і наявних умов. Пізнання законів є основним завданням політичної науки, основою перетворення людиною природи і суспільства.

Існують певні труднощі в усвідомленні законів політичної науки, про що писав ще Ш.-Л. Монтеск'є у праці «Про дух законів», зазначаючи, що розумні істоти не володіють такою постійністю, як фізичний світ із властивими йому незмінними законами. Причиною цього є обмеженість здібностей людей і пов'язана з нею здатність помилятися, а також притаманне природі розумних істот намагання діяти за власними спонуканнями. І все ж «у кожній відмінності є одноманітність, а в кожній зміні - постійність» [3, с.164].

Особливістю законів політики є те, що вони відносяться до об'єктивної реальності та впливають із неї, однак як такі представляють закони суб'єктивної діяльності людей щодо перетворення цієї реальності. Закони політики – це в підсумку закони природної реальності і раціональності, сконцентровані у природі людини і перетворені її свідомою діяльністю з урахуванням конкретних обставин. В основі законів політики лежить природа самої людини і властиві їй закони, оскільки закони політики є своєрідним продовженням, конкретизацією і розвитком законів цієї природи у суб'єктивній діяльності людей. Вони спрямовані на оптимальну самореалізацію людини, суспільства загалом у даному конкретному середовищі.

Відтак постає питання про основний закон політики і політичної діяльності, яким вимогам він повинен відповідати. Більшість учених схильні вважати, що суть основного закону політики полягає у забезпеченні оптимального функціонування і розвитку суспільства, певної соціальної групи, індивіда відповідно до їхніх корінних внутрішніх тенденцій в умовах випадковості і непередбачуваності через свідомий вплив на об'єктивні процеси. Тут формулюється мета політики і політичної діяльності, а також засоби досягнення цієї мети.

Проте політика і політична діяльність, крім основного, включає ще й інші закони, що з нього випливають. Тому першою важливою умовою реалізації основного закону політики і політичної діяльності є врахування і знання об'єктивної закономірності. Як казали древні, «попереджений, отже, озброєний». Звідси випливає необхідність знання і обґрунтування не лише мети, а й визначення засобів її досягнення, мобілізація людських і матеріальних ресурсів на реалізацію поставленої мети. Тому важливим законом політики виступає знання, врахування і опора на всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних процесів суспільного розвитку та їх

використання в практичній діяльності. Лише за такої умови можна припуститися менше помилок у політиці. І це природно, оскільки будь-яка випадковість діє у межах закономірності, а політика в цьому сенсі – мистецтво досягнення можливого за даних умов через послаблення випадковості і забезпечення утвердження закономірності.

Урахування і знання об'єктивних тенденцій розвитку необхідні для того, щоб оцінити власні сили і можливості, а також стан і можливості навколишнього середовища, відділити закономірне від стихійного, потрібне від випадкового. Історичний досвід засвідчує, що успішною була та політика, яка відповідала об'єктивним історичним тенденціям суспільного розвитку. І навпаки, поразкою завершувалась політична діяльність, яка суперечила розвиткові об'єктивних процесів. Життя помстилося політичним лідерам СРСР за ігнорування об'єктивних законів і тенденцій.

Водночас політика може бути правильною лише за умови врахування не лише загального, а й особливого, тобто певної конкретної ситуації. Оскільки політика і політична діяльність спрямовані на оптимальну самореалізацію явища чи процесу, важливим законом політики і політичної діяльності стає врахування, використання і мобілізація власних ресурсів з метою забезпечення загального успіху. Оскільки будь-які явища чи процеси відбуваються залежно від наявних умов, важливим законом політики є оптимальне використання усього позитивного, що є в цих умовах, зокрема суперечностей, з метою обмеження їх негативних проявів. Проте суб'єкти політичної діяльності повинні не лише виходити з об'єктивних законів і враховувати їх у своїй діяльності, а й активно впливати на хід подій в своїх інтересах. Відтак важливим законом політики є свідомий вплив на об'єктивні процеси через уміле їх використання і маніпулювання ними. Це вимагає глибокого знання як розвитку внутрішніх процесів та їх тенденцій, так і зовнішніх умов, уміння відокремити істотне від неістотного, адже політика – це стратегія виживання, функціонування і розвитку певних соціальних суб'єктів. Вона повинна сприяти забезпеченню максимальних результатів при мінімальних затратах.

Важливим законом політики є врахування не лише сучасної ситуації, а й уміння передбачити можливі наслідки в майбутньому, оскільки врахування лише інтересів сьогодення і невміння передбачати можливі результати негативно впливає на наслідки такої політики та політичної діяльності. Закон політики і політичних дій – дивитися не назад, а вперед. Політика тоді правильна, коли суб'єкт політичної діяльності вибрав правильний стратегічний курс, отже необхідно йти до кінця, попри тимчасові труднощі і перешкоди, не боячись ризику в політиці. Ризик виправданий, якщо він провадить до успіху.

Коли вибрано правильний напрям дій, доцільно керуватися такими законами, як закон врахування і оцінки власних сил і можливостей, а також сил, які можуть протистояти досягненню мети. Як засвідчує досвід, задля досягнення поставленої мети не можна допускати як уповільнення, так і авантюризму. В одному випадку треба діяти рішуче, послідовно, а в іншому чекати, поки «плід сам дозріє».

Важливим законом політики є можливість жертвувати меншим заради більшого, основного, і, водночас, в разі необхідності, обмежити розв'язання наступних завдань заради конкретного, головного.

Важливий закон політики і політичної діяльності - не зашкодь тій соціальній цілісності, до якої належить даний суб'єкт. Це зумовлює необхідність здійснення

політики і політичних дій у межах загальнолюдських цінностей, моральних норм і правил. Інакше кажучи, у процесі політичної діяльності, досягаючи власних цілей, необхідно інтереси цілого ставити понад інтереси його частини. У співвідношенні політики і моралі остання ставиться вище політики. Однак це лише в підсумку. Політика внаслідок своєї відносної самостійності може ігнорувати закони моралі, підпорядковувати їх собі. Проте цей процес має певні межі. Порушення принципів моралі може бути виправдане, якщо продиктоване необхідністю. Причому досягнений результат повинен перевищувати витрати, адже коли політичний результат переходить за межі моралі, досягається зневаженням принципів моральності, то може наступити її «моральна відплата». Звідси впливає закон єдності мети і засобів у політиці.

Отже, політична наука розкриває закони, якими повинні керуватися політики у процесі політичної діяльності.

У політології типізовані три види таких законів – закони структури, функціонування і розвитку. Закони структури розкривають спосіб і форми організації політичних систем (політичних інститутів) та їх внутрішню взаємообумовленість. Якщо той чи інший тип зв'язку, властивий елементам політичної системи, є істотним, необхідним для неї, якщо зв'язок між елементами стійкий і регулярний, то цей вид зв'язку в комплексі набуває характеристики закону. Так, у законі поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову виражено і чітко окреслено зв'язок між інститутами трьох гілок влади і розмежування компетенції кожної, що надає новій якості їх взаємодії. Закон поділу влади за наявності зрілих демократичних політичних інститутів забезпечує цілісність громадянського суспільства, попереджає загальнонаціональний конфлікт. Згідно з теорією поділу влади Ш.-Л. Монтеск'є, будь-який варіант поєднання в руках одного органу чи особи трьох гілок влади неминує призводити до ігнорування загальних інтересів владою, до зловживання і є несумісним із політичною свободою особистості. Відповідно до Конституції України, кожна гілка влади функціонує в межах політико-правової компетенції певної системи «стримувань і противаг» [2, с.6]. Отже, закон поділу влади можна сформулювати таким чином: влада поділена на законодавчу, виконавчу і судову складові, за наявності зрілих і дійових демократичних інститутів спроможна забезпечити цілісність функціонування громадянського суспільства, його стабільність.

Закони функціонування розкривають політичні явища як процеси у їх просторово-часовій якості і визначають політичний рух (зміну) в межах старого рівня організації чи стану окремих інститутів суспільства. Так, закон розвитку масових настроїв є класичним законом функціонування політичної системи без набуття нею нової якості. В ньому виявляється зв'язок між суб'єктивними домаганнями і потребами громадян та обмеженими можливостями їх задоволення. Цей закон фіксує деформовані стосунки соціального середовища з політичною системою: вимоги середовища перевищують можливості малоефективної політичної системи, послаблюються і розриваються соціальні зв'язки, відбувається різке акумулювання невдоволення. Відбувається «охлократизація» суспільства, яке має потребу в лідері популістсько-демагогічного типу. Політична активність натовпу (у його соціальній, а не фізичній якості) ніколи не приводила до організації ефективної демократичної системи влади. Отже, закони функціонування розкривають суттєві і необхідні зв'язки між усіма структурними компонентами політичної сфери: політичними інтересами і

політичною діяльністю; політичною діяльністю та політичними відносинами; політичною свідомістю, політичною культурою й політичними інститутами.

Закони розвитку виступають як закони якісних перетворень на основі зіткнення протилежних сил і тенденцій у межах певної сутності. Вони виявляються через багатоманітність форм взаємодії соціальних суб'єктів політичного життя (політична боротьба, співробітництво, нейтралізація, злагода, консенсус). При цьому політична боротьба виступає як засіб, а стабільність, життєздатність системи політичних відносин, збалансованість політичних інтересів – як мета. Дія законів розвитку провадить до радикальних змін усіх політичних структур підвищення політичної культури суспільства і до виникнення якісно нової системи політичних відносин. Приміром, закон зміни політичних режимів. Якщо суспільство в політичному сенсі не розвивається, то це призводить до політичної стагнації – застою, відсутності змін, закостеніння організаційних форм, чиновницький апарат почуває себе привільно і всездозволено, він не підконтрольний суспільству. Суспільство перетворюється на конгломерат відособлених індивідів. Політична система не обслуговує суспільство, а працює на самозбереження, самовідтворюється поза зворотним зв'язком із суспільством. Як зазначає П.Сорокін, це закон перетворення політичної системи на метасистему, систему, яка працює «на себе» авторитарного чи тоталітарного типу.

Російський учений Г. Тавадов до системи законів (закономірностей) політології як науки та навчальної дисципліни відносить: а) закономірності виникнення та розвитку політичних інтересів, їх взаємодію та взаємообумовленість з економічними та іншими сферами життєдіяльності суспільства; б) закономірності становлення, функціонування та розвитку політичної влади; в) закономірності виникнення, функціонування та розвитку політичних процесів, явищ, подій; г) закономірності взаємовідносин особи та влади [5, с.9].

Розкриваючи закони політичної науки, в літературі звернено увагу до так званих індивідуальних законів політики, які впливають із концепцій політики відомих теоретиків. Якщо систематизувати вчення про політику, то ряд їх суджень набуває форми цілком конкретних законів політики. Так, у політичному вченні Аристотеля соціально-громадянським гарантом міцності політиці є: поміркованість у звичаях домінує; середній достаток у майні; середній елемент (у сучасному розумінні – середній клас) – при владі. Правовий менталітет середнього класу робить абсолютно необхідною правову стабільність у державі, яка захищає підприємливість, власність, свободу. Якщо узагальнити ці ідеї, то вони набувають властивості закону: організація влади в державі зумовлена наявністю в суспільстві численного середнього класу, який урівноважує суспільство, є поміркованим і законослухняним, сприяє стабільному розвитку суспільства і держави.

Якщо систематизувати судження Н. Макіавеллі, то тут впливає висновок у формі конкретних законів. Прагнення досягти влади приховує потенційну небезпеку для соціального порядку, гарантом якого може бути лише той, хто цю владу вже має. Воля до влади не залежить від особистих чеснот або ж недоліків, вона діє в людях як об'єктивний закон, який не залежить від їхньої свідомості. При цьому успіх у досягненні влади залежить не так від орієнтації на владу, скільки від наявних засобів-грошей, зв'язків, підтримки тощо. Маючи багато, багаті фактично зловживають тим,

чим уже володіють, тому «багате» честолюбство небезпечніше від «бідного» [7, с.104].

Англійський дослідник С. Паркінсон сформулював закони бюрократизації суспільства, зокрема закон «зростаючої піраміди»: чиновник збільшує кількість підлеглих, а не суперників. Чиновники працюють один на одного, тому середній приріст штатів у бюрократичній організації становить 5,75% за рік. Якщо стисло розкрити ці тези, то постане цілком реальна картина. Чиновник на певному етапі свого життя скаржитися на перенавантаження, і, як правило, просить собі на допомогу двох підлеглих. Причому обов'язково двох, щоб кожний притримував іншого, боячись, як би той його не перевершив. Із плином часу виникне необхідність розвантажити і цих підлеглих, призначивши кожному в помічники ще по два виконавці. Відтак перший чиновник матиме певну адміністративну вагу, а його підлеглі будуть «трудитися в поті чола», незалежно від того, збільшилась кількість справ чи ні. При виконанні штатом співробітників, що розрісся в геометричній прогресії, по суті, того ж обсягу робіт, що раніше виконував перший чиновник, увесь штат виявляється завантаженим повністю, а чиновник - вершина піраміди зайнятий більше, аніж раніше.

Не менш цікавий закон «хвороби Паркінсона», яка може уразити практично будь-яку установу і звести нанівець усяку працездатність. Ця хвороба перебігає стадіями. Перша ознака захворювання виявляється в тому, що серед співробітників установи з'являється людина, яка поєднує певну непридатність до своєї справи із заздрістю до чужих успіхів. Небезпека зростає, коли ця людина, не справляючись із своєю роботою, втручається в чужу і намагається увійти до керівництва. Коли йому це якоюсь мірою вдається, настає друга стадія захворювання. Він починає вживати тих, хто здібніший за нього, і не дає просуватися тим, хто може замінити його в майбутньому. Врешті-решт штати заповнюються людьми, які безглуздіші за керівника. Якщо він другого сорту, вони будуть третього, а їхні підлеглі четвертого. Аби жити спокійним життям в цій установі, всі приймають ці правила гри і намагаються виглядати гірше, аніж вони є. Коматозного стану установка досягає на третій стадії, коли в ній знизу до верху не зустрінеш і крихти розуму. З цього стану виходу практично вже немає, і установка приречена на загибель або неплідне існування [4, с.8-10].

Своєрідне зовнішнє оформлення має «Залізний закон олігархічних тенденцій» Р. Міхельса. Закон фіксує зв'язок між процесом організації і наслідками цієї організації у формі олігархізації її структури та діяльності. Вона виявляється як деструктивна якість і результат у глобальному організаційному процесі, а також в макро- і мікромасштабах, структурного впорядкування соціальних відносин. Розвиток цивілізації передбачає формування великих організацій (інститутів) для регулювання взаємодії між людьми; всі суб'єкти не можуть здійснювати керівництво створеними ними структурами; ефективність діяльності цих структур потребує раціоналізації їх функціонування. Це зумовлює виділення керівного ядра і апарату, які внаслідок свого рольового статусу поступово віддаляються від рядових членів організації; «рядова маса», що становить кістяк зростаючих організацій, здебільшого є пасивною і некомпетентною. А це призводить до неминучого результату – фактичного правління олігархічних елітарних груп.

Для тих, хто бажає оволодіти наукою управління людьми, безпомилково використати їх слабкі сторони задля досягнення власної могутності англійський учений Роберт Грін у праці «48 законів влади» сформулював закони влади. Серед них: намагайся, щоб ті, хто на вершині влади, комфортно себе почували; у намаганні догодити їм чи справити враження не заходь далеко, демонструючи свої таланти, бо ризикуєш досягти протилежного – вселити в них страх і невпевненість (закон 1); не довіряй друзям безмежно, навчись використовувати ворога (закон 2); завжди говори менше, ніж видається необхідним. Чим більше ви говорите, тим вища ймовірність, що скажете нісенітницю (закон 4); дуже багато залежить від репутації – бережи її ціною життя (закон 5); досягай перемоги діями, а не доказами (закон 9); не заходь далі поставленої мети. Перемагаючи, знай, коли зупинитись (закон 47) та ін. [1, с.7-10].

Отже, політичній сфері, як і будь-якій іншій сфері суспільного життя, притаманні певні закономірності. Вони відображають і характеризують властиві політичній сфері загальні, істотні і необхідні форми зв'язків, які реалізуються у функціонуванні і розвитку даної сфери. Політичні закономірності в міру їх усвідомлення людьми фіксують у вигляді певних теоретичних принципів і норм політичної діяльності, політичної поведінки. Завдання політичної науки полягає в тому, аби виявити основні закономірності і тенденції розвитку політики і таким чином пізнати суть політики, пояснити її. На основі знання законів політики політологія виробляє раціональні принципи і норми політичної діяльності.

Список використаної літератури

1. *Грін Р.* 48 законів влади / Р. Грін ; пер. с англ. Е. Мигуновой. – М. : РИПОЛ Классик, 2002. – 768 с.
2. Конституція України. Закон України «Про внесення змін до Конституції України» № 2222 – IV від 8.12.2004 р. / Верховна Рада України. – Харків : «Фоліо», 2005. – 38 с.
3. *Монтескьє Ш.* О духе законов / Ш. Монтескьє // Избр. произв. / Ш. Монтескьє. – М. : Госполитиздат, 1955. – 454 с.
4. *Паркинсон С.* Законы Паркинсона / С. Паркинсон ; пер. с англ. С. Степанова. – М. : ФАИР-Пресс, 2001. – 320 с.
5. *Товадов Г.* Политология / Г. Товадов. – М. : Гранд, 2000. – 383 с.
6. Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук – К. : Абрис, 2002. – 737 с.
7. *Щокін Г.* Закони соціального розвитку і управління / Г. Щокін. – К. : МАУП, 2006. – 192 с.

*Стаття: надійшла до редакції 27.05.2009
прийнята до друку 24.09.2009*

THE LAWS OF POLITICAL SCIENCE**Anna Svita**

*Ivan Franko National University of Lviv, Institute of Philosophy
Department of theory and history of political science
Universytetska str, 1, 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: dfilos@franko.lviv.ua*

The article disclosed the specifics of the laws of politics and laws which determine operation of the governmental agencies. It was proved that the knowledge and use of their nature in the political life enabled the optimization of guidance in different political processes. The article stressed that any law, including natural, rarely was quite exhaustive and unambiguous as it was including comprising of various internally and externally contradictory trends. This statement applied the laws of political science because their action made a large variety of effects, including random factors that had both objective and subjective natures.

Key words: the politics, the purpose and means in politics, a trend, a law, laws of politics, laws of structures, laws of the functioning, the laws of development, "individual" laws.

ЗАКОНЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ**Анна Світа**

*Львовский национальный университет им. И. Франко
Философский факультет, кафедра теории и истории политической науки
ул. Университетская 1, 79000, Львов, Украина
e-mail: dfilos@franko.lviv.ua*

В статье раскрыта суть и специфика законов политики и законов, на основе которых выстраиваются, функционируют те или иные государственные структуры. Доказано, что их знание и использование в политической жизни делает возможным оптимизацию руководства различными политическими процессами. Отмечается, что любой закон, в частности природный, редко бывает вполне исчерпывающим и однозначным, он всегда приближен, включает большое количество различных, внутренне и внешне противоречивых, тенденций. Это особенно касается законов политологии, поскольку на их действие оказывает влияние большое количество разнообразных, в том числе случайных, факторов как объективного, так и субъективного характера.

Ключевые слова: политика, цель и средства в политике, тенденция, закономерность, закон, законы политики, законы структуры, законы функционирования, законы развития, «индивидуальные» законы.